

## DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI: NIKOHNI TUZISH VA TUGATISH

*Xolniovzova Maxsuda Sobur qizi**Muborak tuman Politexnikumi*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada nikoh tushunchasi, davlat tomonidan yuritiladigan nikohni rasman ro'yxatga olish tartibi, shuningdek, nikohni tugatish asoslari — ajralish, bekor qilish va jinoiy javobgarlik haqida tahlil qilinadi. Huquqiy jamiyatda oilaning o'rni, nikoh va oilaviy institutlariga davlat nazoratining ahamiyati ko'rib chiqiladi.

**Kalit so'zlar:** nikoh, nikohni ro'yxatga olish, nikohni tugatish, ajralish, oila, davlat roli, huquqiy normalar

**Kirish**

Davlat — huquq asosidagi ijtimoiy tuzilma bo'lib, oilaviy munosabatlarni tartibga solishda ham asosiy rolni o'ynaydi. Nikoh, oilaviy huquqning eng muhim elementi bo'lishi bilan birga, jamiyatning barqarorligi va avlodlar uzviyligini ta'minlaydigan asosiy huquqiy institutdir. Shu nuqtai nazardan, nikohni tuzish va tugatish tartibini aniq belgilovchi qonun hujjatlari — sha'ni, jamiyat va davlat manfaatlari barobarida qat'iy tartiblangan bo'lishi zarur.

Nikoh — bu erkak va ayol o'rtasidagi ijtimoiy va huquqiy munosabat bo'lib, bunda ular o'zaro huquq va majburiyatlar bilan birga, davlat tomonidan tan olinadi. Nikohni rasmiy ro'yxatga olish uchun nikoh tomonlari ariza berishadi, yosh talablari (odatda 18+), rozilik va me'yoriy shartlar bajariladi. Ro'yxatga olinishi natijasida nikoh qonuniy kuchga ega bo'ladi.

Nikoh qonuniy asosda tuzilganidan so'ng er-xotin yuridik huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi: umumiy mulk, moddiy va tarbiyaviy vazifalarni bajarish, merosxo'rlik, homiylik, bolalar ta'lim va tarbiyasi kabi. Davlat bu munosabatni huquqiy vositalar orqali tartibga soladi va himoya qiladi.

Nikohni tugatish ikki asos bilan bo'lishi mumkin: ajralish va bekor qilish. Ajralish sud orqali amalga oshadi, unda juftlik ajrlash sabablarini (mos kelmaslik, zo'ravonlik, moddiy qiyinchilik) sudda dalillaydi. Aks holatda, nikoh bekor qilinishi mumkin, masalan, nikoh qonunga xilof holatda tuzilgan bo'lsa (masalan, yaqin qarindoshlik, nikoh paytida ruhiy holat nosog'lom bo'lsa).

Ajralish sud qarori bilan tuzatiladi, unga bolalarning tarbiyasi, moddiy yordam, meros orqali taqsimot kabi masalalar kiradi. Ajralishdan keyin taraflar yangi nikoh tuzishda huquqiy asoslar saqlanadi. Nikoh — bu jamiyatda eng qadimiy va dolzarb ijtimoiy-huquqiy institutlardan biri bo'lib, nafaqat shaxsiy, balki davlat va jamiyat darajasida ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy muammolarni tartibga soluvchi vositadir. Nikoh

munosabatlari shaxsiy va mulkiy huquqlarni, ota-onalik va bolalarga nisbatan javobgarlikni belgilab beradi.

O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksiga muvofiq, nikoh faqatgina FHDYo organlarida ro'yxatdan o'tkazilganidan keyin yuridik kuchga ega bo'ladi. Diniy nikohlar, ya'ni nikoh tuzilganlikni faqat diniy marosim orqali tasdiqlash, yuridik jihatdan tan olinmaydi. Bu esa davlatning dunyoviy tamoyillarga asoslanganligini ko'rsatadi.

Nikohni tuzishda tomonlarning roziligi, yoshga oid talablar (erkak va ayol uchun qonuniy nikoh yoshi), yaqin qarindoshlikning yo'qligi, boshqa amal qilayotgan nikohda bo'lmaslik kabi shartlar qat'iy e'tiborga olinadi. Ushbu shartlar fuqarolarning manfaatlarini, ayniqsa, ayollar va bolalar huquqlarini himoya qilish maqsadida belgilangan.

Nikohdan keyingi oila ichidagi huquq va majburiyatlar — er-xotin o'rtasida o'zaro hurmat, yordam, bolalarning tarbiyasi, umumiy mulkdan foydalanish kabi asosiy yo'nalishlarga ega. Bu majburiyatlar bir tomonlama emas, balki ikki tomonlama bo'lib, ularni buzish huquqiy javobgarlikni keltirib chiqaradi.

Nikoh — jamiyatning huquqiy va axloqiy asoslarida chuqur ildiz otgan muhim institutdir. U ikki shaxs o'rtasidagi ixtiyoriy rozilik asosida tuzilgan, huquqiy jihatdan tan olingan ittifoq bo'lib, u nafaqat shaxsiy hayotni, balki jamiyatning barqarorligi, demografik rivojlanishi va ijtimoiy tartib-intizomini belgilovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Oila — har bir davlatning ijtimoiy tayanchi bo'lganligi sababli, uni tashkil etuvchi nikoh institutiga davlat tomonidan alohida huquqiy e'tibor qaratiladi.

### **Nikohni tuzish asoslari**

O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksiga muvofiq, nikoh erkin va o'zaro rozilik asosida, qonuniy yoshga yetgan shaxslar o'rtasida tuziladi. Bu erda erkinlik tamoyili asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi, ya'ni shaxslar o'z tanlovi bilan, majburlovsiz nikohga kirishlari kerak. Nikoh yoshi ayollar uchun kamida o'n sakkiz, erkaklar uchun esa shuningdek, o'n sakkiz yosh etib belgilangan bo'lib, faqat maxsus hollarda sud qarori bilan ushbu yosh pasaytirilishi mumkin.

Bundan tashqari, nikoh tuzishda quyidagi cheklovlar amal qiladi:

- Qarindoshlik darajasi: yaqin qarindoshlar (ota-ona, aka-uka, opa-singil, buva-nevara va h.k.) o'rtasida nikoh tuzishga yo'l qo'yilmaydi.
- Amaldagi nikoh: agar fuqaro boshqa nikohda bo'lsa, yangi nikoh tuzish huquqiga ega emas.
- Ruhiy va aqliy salomatlik: sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan shaxslar nikoh tuza olmaydi.

Nikohni faqat davlat ro'yxatidan o'tkazilgan holda haqiqiy deb hisoblash mumkin. Diniy marosimlar orqali tuzilgan nikohlar huquqiy kuchga ega emas. Bu

prinsip davlat va din ishlari ajratilganligi, shuningdek, fuqarolarning huquqiy himoyasi tamoyilidan kelib chiqadi.

### **Nikohdagi huquq va majburiyatlar**

Nikoh orqali er va xotin o'zaro teng huquq va majburiyatlarga ega bo'ladilar. Bu tenglik tamoyili quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- O'zaro hurmat va yordam
- Bolalarni birgalikda tarbiyalash
- Umumiy mol-mulkni boshqarish
- Oilaviy qarorlarni birgalikda qabul qilish

Mulkiy huquqlar ham nikoh orqali tartibga solinadi. Nikoh davomida orttirilgan mulk, agar boshqacha kelishuv bo'lmasa, umumiy mulk hisoblanadi. Nikohdan oldin yoki nikohdan keyin er va xotin maxsus shartnoma orqali mulkiy munosabatlarni tartibga solishlari mumkin.

### **Nikohni tugatish asoslari**

Nikohni tugatish — oila barqarorligi ta'minlanmaganda amalga oshiriladigan yuridik jarayon. Ajralish ikki usulda amalga oshiriladi:

1. **FHDYo orqali** – agar oila farzandsiz bo'lsa yoki taraflardan biri bedarak yo'qolgan, sud tomonidan muomalaga layoqatsiz yoki qamoqqa hukm qilingan bo'lsa.
2. **Sud orqali** – agar oilada voyaga yetmagan farzandlar mavjud bo'lsa yoki er-xotin o'rtasida mulkiy va boshqa nizolar mavjud bo'lsa.

Sud ajralish jarayonida farzandlarning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yadi. Bolalar bilan kim qolishi, aliment miqdori, ota-onalik huquqlari va majburiyatlari aniqlanadi. Shuningdek, umumiy mol-mulkning taqsimlanishi, aliment majburiyatlari, yashash joyi kabi masalalar hal etiladi.

### **Ajralish sabablari ko'p omilli bo'lishi mumkin:**

- Oilaviy zo'ravonlik
- Moliyaviy muammolar
- Ishonchsizlik
- Ijtimoiy bosimlar
- Migratsiya yoki uzoq vaqt ajralikda yashash

Bugungi kunda ajralishlarning oldini olish maqsadida psixologik maslahat, mediatsiya, ijtimoiy xizmatlar keng joriy etilmoqda. Xususan, "Oila" markazlari orqali oilaviy nizolarni hal qilish, muammolarga yechim topish bo'yicha profilaktik tadbirlar o'tkazilmoqda.

### **Xalqaro tajriba**

Rivojlangan davlatlarda nikoh shartnomasi (brachniy kontrakt), oilaviy psixologik maslahatlar, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari yaxshi yo'lga qo'yilgan. Shuningdek, fuqarolar nikoh tuzishdan avval maxsus tayyorgarlik kurslarida

qatnashadilar. O‘zbekiston ham ushbu tajribalarni bosqichma-bosqich o‘z huquqiy amaliyotiga joriy etmoqda.

Nikohni tugatish esa oila barqarorligini saqlab bo‘lmaganda amalga oshiriladi. Ko‘pchilik hollarda ajralish sabablari sifatida ishonchsizlik, iqtisodiy qiyinchiliklar, ruhiy nomutanosiblik, zo‘ravonlik va turli ijtimoiy omillar ko‘rsatiladi. Davlat bu jarayonda taraflar huquqini teng himoya qiladi, ayniqsa, voyaga yetmagan bolalari bor oilalarda ajralish muhokamalari sud tomonidan sinchkovlik bilan ko‘rib chiqiladi.

Nikoh tugatilgach, sud tomonidan moddiy ta‘minot, farzandlar kim bilan qolishi, umumiy mulk taqsimoti kabi muhim masalalar hal etiladi. Bundan tashqari, taraflar o‘rtasida kelishmovchiliklarni oldini olish maqsadida mediatsiya instituti joriy etilgan bo‘lib, bu ko‘plab fuqarolik nizolarini sudga bormasdan hal qilish imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasining yangi ijtimoiy siyosati doirasida nikoh va oila masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Jumladan, oilani mustahkamlash, ajralishlarning oldini olish, oila institutini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator qonunchilik va amaliy choralar ishlab chiqilgan

#### **Xulosa:**

Nikohni tuzish va tugatish — bu nafaqat shaxsiy munosabatlar, balki jamiyat va davlat barqarorligiga xizmat qiluvchi muhim huquqiy jarayon. Nikoh davlat tomonidan ro‘yxatga olinishi, ajralish tartibi va qonuniy huquqlarning kafolatlanishi orqali oila institutining fuqarolik jamiyatidagi o‘rni mustahkamlanadi. Shu bilan birga davlat yuqori ahamiyatga ega jamiyat tarkibiy bo‘g‘ini sifatida oila institutini himoya qilishdan to‘xtamaydi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. O‘zbekiston Respublikasi Oila kodeksi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
3. A. Mirzayev. “Huquqiy jamiyat va oilaviy munosabatlar”, Toshkent, 2021.
4. B. Axmadjonova. “Nikoh va turmush qoldirish huquqi”, Huquqiy tahlil, №3, 2022.
5. M. Juraev. “Oila huquqi: nazariy va amaliy masalalar”, 2020.